

YAPON TILIDAGI ONOMATOPOETIK SO'ZLAR (GIONGO, GITAIGO)NING LEKSIKO-SEMANTIK TUZILISH XUSUSIYATLARI

Samaridinova Saida Shavkat qizi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada yapon tilidagi onomatopoeik soʻzlar (giongo, gitaigo)ning leksiko-semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot giongo, giseigo, gitaigo, giyougo va gijougo kabi kategoriyalarni oʻz ichiga oladi. Natijalar shuni koʻrsatadiki, bu birliklar mora asosidagi fonologik tuzilma, tovush-simvolika va reduplikatsiya modellari bilan tavsiflanadi va ular nafaqat tovushlarni, balki holat, his-tuygʻu va kognitiv jarayonlarni ifodalash uchun xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: yapon tili, onomatopoeik soʻzlar, giongo, gitaigo, tovush-simvolika, ideofon, leksiko-semantik tuzilma, mora tizimi, reduplikatsiya.

Abstract

This article analyzes the lexico-semantic characteristics of Japanese onomatopoeic words (giongo, gitaigo). The study covers the categories giongo, giseigo, gitaigo, giyougo, and gijougo. The findings show that these units are characterized by mora-based phonological structure, sound symbolism, and reduplication patterns, functioning not only as representations of sounds but also as expressive means for depicting states, emotions, and cognitive processes.

Keywords: Japanese language, onomatopoeia, giongo, gitaigo, sound symbolism, ideophone, lexico-semantic structure, mora system, reduplication.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda onomatopoeik soʻzlar til tizimining mustaqil va muhim qismi sifatida eʼtirof etilgan boʻlib, tilning ifoda vositalari tizimini kengaytirish va kommunikativ samaradorlikni oshirishda alohida oʻrin tutadi. Onomatopoeik birliklar tilda tovush shakli va mazmun oʻrtasida bevosita aloqaning mavjudligini koʻrsatadi. Bu holat til belgilari odatda ixtiyoriy boʻladi degan umumiy qarashdan farqlanadi.

Yapon tilining onomatopoeik leksikasi dunyo tillari orasida oʻzining hajmi, rivojlanganlik darajasi va sistemli tuzilishi bilan ajralib turadi. Zamonaviy lingvistik tadqiqotchilar yapon tilida nihoyatda boy onomatopoeik qatlam mavjudligini qayd etadilar; mavjud birliklar soni mingdan ortiq ekani turli manbalarda tilga olinadi, bu ingliz tili va boshqa gʻarb tillarida uchraydigan miqdorga nisbatan ancha kengroq tizim shakllanganini koʻrish mumkin. Bu miqdoriy farq tasodifiy emas, balki yapon tilining tipologik xususiyatlari va madaniy omillar bilan bevosita bogʻliq.

Tilshunoslik terminologiyasida yapon tilining tovush-tasvir so'zlari "ideofon" (ideophone) atamasi bilan ham belgilanadi. Zamonaviy tilshunoslikda ideofon atamasi tovush va ma'no o'rtasida bevosita ma'noni aks ettiruvchi, sezgilar va emotsilarni o'ziga xos fonetik shakl orqali ifodalovchi leksik birliklar uchun qo'llaniladi. (Dingemanse, 2012). Yapon tilining onomatopoetik so'zlari faqat tovushlarni taqlid qilish bilan chegaralanmaydi, balki tovush chiqarmaydigan holatlar, vizual ko'rinishlar, taktil sezgilar va hatto psixologik holatlarni ham tasvirlaydi. Masalan, "shīnto" (しんと) mutlaq jimlikni, "pikapika" (ぴかぴか) yaltiroqlikni, "wakuwaku" (わくわく) hayajonlanish his-tuyg'usini ifodalaydi.

Nadira, K.(2021) o'z tadqiqotida ta'kidlaganidek, har bir tilning leksik-semantik tizimi o'ziga xos kommunikativ strategiyalar va til vositalarini o'z ichiga oladi, bu esa tilning pragmatik va funksional aspektlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega¹. Yapon tilining onomatopoetik so'zlari ham ana shunday kommunikativ strategiyalarning ajralmas qismi bo'lib, nutqning turli uslublarida o'ziga xos semantik va pragmatik vazifalarni bajaradi.

Tadqiqot dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, yapon tilining onomatopoetik leksikasi jahon tilshunosligi uchun noyob tadqiqot ob'ekti hisoblanadi va tipologik jihatdan muhim xulosalar chiqarish imkonini beradi. Ikkinchidan, bu so'zlarning leksiko-semantik tuzilishini tushunish yapon tilini o'rganuvchilar va tarjimonlar uchun zarurdir. Nadira, K.(2017) yapon tilidan o'zbek tiliga tarjima jarayonida xushmuomalalik va ekspressiv birliklarni yetkazish masalasi murakkabligini ta'kidlab, "politeness markers are often culturally bound and may be partially lost in translation" deya qayd etadi. Uchinchidan, onomatopoetik so'zlarning tovush-simvolika xususiyatlari kognitiv tilshunoslik va fonosemantika sohalarini uchun nazariy ahamiyatga ega.

Maqolaning maqsadi yapon tilining onomatopoetik so'zlarining leksiko-semantik tuzilish xususiyatlarini sistemali tahlil qilish, ularning fonologik negizlari, morfologik shakllari va semantik parametrlarini aniqlash, shuningdek nutqda qo'llanilish tamoyillarini o'rganishdan iborat.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Yapon onomatopoetik so'zlarining tasnifi va kategoriyalari

Yapon tilida onomatopoetik so'zlar (yaponcha: 音象徴語 - on'inshoochoo-go yoki 擬音語・擬態語 - giongo-gitaigo) umumiy kategoriyasini an'anaviy ravishda besh asosiy guruhga ajratish qabul qilingan. Bu tasnif asosan tovush bor-yo'qligi, tasvir ob'ektining tabiati va ifodalanayotgan modallik asosida amalga oshiriladi.

Giongo (擬音語) - jonsiz narsalarning tovushlari. Bu kategoriya jonsiz narsalar va tabiat hodisalari chiqaradigan tovushlarni fonetik jihatdan taqlid qiluvchi so'zlarni o'z ichiga oladi. Kanji belgisida 音 (on) "tovush" ma'nosini bildiradi. Misollar: ザーザー (zaazaa) - kuchli yomg'ir tovushi, ゴロゴロ (gorogoro) - momaqaldiraq tovushi, ドキドキ (dokidoki) - yurakning tez urishi, カタカタ (katakata) - qattiq narsalarning urilish tovushi.

Giseigo (擬声語) - jonzotlarning tovushlari. Bu kategoriya inson va hayvonlarning chiqaradigan tovushlarni taqlid qiladi. Kanji belgisida 声 (sei) "ovoz" ma'nosini anglatadi. Misollar: わんわん (wanwan) - itning vovullashi, にやーにやー (nyaanyaa) - mushuk miyovlashi, げらげら (geragera) - kuchli kulish tovushi, くすくす (kusukusu) - ichiga tutilgan kulish.

Gitaigo (擬態語) - holat va sharoitlar tasviri. Bu yapon onomatopoeik leksikasining eng keng va murakkab kategoriyasi bo'lib, tovush chiqarmaydigan holatlar, sharoitlar va tashqi dunyoning ko'rinishlarini tasvirlaydi. Kanji belgisida 態 (tai) "holat" va "ko'rinish" ma'nolarini bildiradi. Misollar: ぴかぴか (pikapika) - yaltiroq, porloq, ふわふわ (fuwafuwa) - yumshoq, puxta, にこにこ (nikoniko) - xushchaqchaq tabassum, しーんと (shīnto) - mutlaq jimlik.

Giyougo (擬容語) - harakat va harakatlanish tasviri. Bu kategoriya harakatlar va harakat tarzlarini tasvirlaydi. Misollar: ぴょんぴょん (pyonpyon) - sakrash, てくてく (tekuteku) - piyoda uzoq yurish, のろのろ (noronoro) - sekin harakat qilish.

Gijougo (擬情語) - his-tuyg'ular tasviri. Bu kategoriya ichki his-tuyg'ular va psixologik holatlarni ifodalaydi. Misollar: わくわく (wakuwaku) - hayajonlanish, いらいら (iraira) - asabiylik, うんざり (unzari) - zerikish hissi.

Ba'zi tilshunoslar giyougo va gijougoni gitaigo kategoriyasining kichik guruhlari sifatida ko'radilar, chunki ularning chegaralari har doim ham aniq bo'lavermaydi va ko'plab so'zlar bir necha kategoriyaga tegishli bo'lishi mumkin.

Fonologik tuzilma va mora tizimi

Yapon tilining onomatopoeik so'zlari fonologik jihatdan tartibli bo'lib, tilning umumiy fonologik tamoyillariga amal qiladi. Asosiy fonologik birlik mora (モーラ)

bo'lib, u so'zlarning ritmik tuzilishini belgilaydi. Kana yozuvi (hiragana, katakana) har bir belgi bilan bir morani ifodalaydi. Yapon tilida bo'g'inlar ko'pincha ochiq bo'lib, CV, V, CVV, CVN va CVQ tuzilmalari bilan ifodalanadi. Mora tizimi onomatopoeetik so'zlarning davomiyligi va ritmini belgilaydi (masalan, pikapika – pi-ka-pi-ka).

Tovush-simvolika va fonosemantika

Yapon onomatopoeetik so'zlarida tovush-ma'no bog'lanishlari (sound-meaning correspondences) mavjud:

Bosh undoshlar:

Qattiq: g, z, b – sustlik, qo'pollik, dag'allik (がらがら, ぐずぐず)

Yumshoq: k, s, h – yoqimli, nozik (さらさら, ほわほわ)

Juda yumshoq: p – kichiklik, yoqimlilik (ぴかぴか, ぷにぷに)

Unlilar:

Yopiq [i], [u] – kichiklik, noziklik (ぴりぴり, きらきら)

Ochiq [a], [o] – kattalik, qo'pollik (がたがた, ばらばら)

Voicing kontrastlari:

Ovozli undoshlar kuchli, salbiy ma'no; ovozsiz undoshlar yengil, yoqimli (からから ↔ がらがら, さらさら ↔ ざらざら).

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, onomatopoeetik birliklarning semantik tushunchalarini turli til foydalanuvchilari statistik jihatdan to'g'ri taxmin qiladi (Gwilym Lockwood va hamkasblar).

Morfologik tuzilma: reduplikatsiya va qo'shimchalar

Onomatopoeetik so'zlarning asosiy morfologik modellari: reduplikatsiyalangan, qo'shimchali va boshqa shakllar.

To'liq reduplikatsiya (ABAB): ぴか → ぴかぴか, にこ → にこにこ

Uzun unlili reduplikatsiya (CVVCVV): ざー → ざーざー, どー → どーどー

Reduplikatsiya semantik jihatdan: durativlik, intensivlik, iterativlik, distributivlikni ifodalaydi.

Qo'shimchalar:

/Q/ (っ) – qisqa davomiylilik, birdan sodir bo'lish (ぴかつ)

/-ri/ (り) – barqarorlik, holatning tugallanganligi (すっきり)

/-N/ (ん) – jarayon tugallanishi (ばーん)

/-to/ (と) – ravish yaratuvchi qo'shimcha (きちんと)

Semantik maydonlar va multimodallik

Yapon onomatopoeitik soʻzlari nafaqat tovushlarni, balki vizual, taktil, emotiv va kognitiv modalliklarni ham ifodalaydi:

Tekstura: めるめる (yopishqoq), すべすべ (silliq)

Vizual: ぴかぴか (yorqin), きらきら (chaqnash)

Taktil: ひんやり (salqin), ふんわり (yumshoq)

Emotiv: わくわく (hayajon), いらいら (asabiy)

Kognitiv: ぼんやり (beparvo), はっきり (aniq)

Ikonliklik (iconicity): fonetik tuzilma va maʼno oʻrtasidagi bevosita aloqa.

Akustik ikonlik: ばたばた – ogʻir predmet tushishi

Artikulyator-fiziologik ikonlik: めるめる – silliq yopishqoq sirt

Grammatik qoʻllanilishi

Onomatopoeitik soʻzlar yapon tilida turli grammatik funksiyalarni bajaradi:

Ravish: 雨がざーざーと降っている – yomgʻir kuchli yogʻmoqda

Feʼl: どきどきする – yurak tez urmoqda

Sifat: ぴかぴかな靴 – yaltiroq tuflilar

Amaliy qoʻllanish

Kundalik nutq: 頭がガンガンする – bosh ogʻrishi

Badiiy adabiyot / manga / anime: atmosfera va dinamiklik yaratish

Reklama: サクサク – xirtildoq, ピカピカ – yaltiroq

Tibbiyot: ずきずき – zonklama, ひりひり – yonish

Tarjima muammolari va tillararo muvofiqlik:

Yapon tilining onomatopoeitik soʻzlari oʻzining madaniy-lingvistik oʻziga xosligi tufayli tarjima jarayonida alohida qiyinchiliklar tugʻdiradi. Nadira, K.(2017)ning taʼkidlashicha, muloyimlik va ekspressivlik bilan bogʻliq birliklar koʻpincha madaniyatga xos boʻlib, tarjima vaqtida qisman yoʻqolishi mumkin. Onomatopoeitik soʻzlarning semantik va uslubiy yukini toʻliq saqlash doimo ham imkoni boʻlavermaydi, chunki turli tillarda tovush-simvolika tizimlari farq qiladi va bir tilda intensiv ekspressiv ifodalanadigan maʼno boshqa tilda ekvivalent topilmaydi yoki umumiy tasviriy vositalar bilan almashtirilishi lozim boʻladi.

Tipologik xususiyatlar va boshqa tillar bilan qiyoslash

Yapon tilining onomatopoeetik leksikasi boshqa tillarga nisbatan ancha rivojlangan va sistemali. Ingliz tilida onomatopoeetik soʻzlar asosan tovush taqlidi bilan cheklangan boʻlsa, yapon tilida ular ravish, feʼl va sifat rollarida ham keng qoʻllanadi, mimetik va reduplikatsiyalangan shakllar rivojlangan. Yapon tilidagi mora tizimi, tovush-simvolika va ovoqli/ovozsiz kontrastlar onomatopoeetik ifodalarni aniq va koʻp qirrali qiladi. Shu bilan birga, yapon onomatopoeetik soʻzlari universal fonosemantik tendensiyalarni – kichik yuqori chastotali tovushlar, katta past chastotali tovushlar, qattiq tovushlar kuchlilik, yumshoq tovushlar esa noziklikni bildiradi – aks ettiradi.

XULOSA

Yapon tilining onomatopoeetik soʻzlari (giongo, giseigo, gitaigo, giyougo, gijougo va boshqalar) tilning leksik tizimida oʻziga xos va boy qatlamni tashkil qiladi. Ushbu soʻzlar aniq ierarxik tasnif tizimi orqali ifodalanadi va har bir kategoriya oʻziga xos fonologik, semantik va pragmatik xususiyatlarga ega. Fonologik jihatdan ular mora asosidagi ritmik tuzilma va tovush-simvolika bilan tavsiflanadi, bu esa soʻzlarning maʼnosini aniq va sezgir ifodalash imkonini beradi. Morfologik jihatdan esa reduplikatsiya va turli qoʻshimchalar orqali aspektual, intensiv va stilistik nuanslar qoʻshiladi, bu esa ularning semantik va grammatik koʻp funksionalligini taʼminlaydi.

Yapon onomatopoeetik soʻzlari keng semantik maydonni qamrab oladi: ular nafaqat akustik tovushlarni, balki vizual, taktil, emotiv va kognitiv modalliklarni ham ifodalaydi. Shu bilan birga, ular ravish, feʼl, sifat va hatto ot funksiyalarida ishlatilishi mumkin boʻlib, nutqning turli uslublarida — kundalik muloqotdan tortib badiiy adabiyot, manga, anime, reklama va tibbiy kommunikatsiyagacha — samarali qoʻllaniladi.

Tipologik nuqtai nazardan, yapon onomatopoeetik soʻzlari boshqa tillarga nisbatan ancha rivojlangan va sistemali boʻlib, reduplikatsiya, tovush-simvolika va mora tizimi orqali ifodalanadi. Ular universal fonosemantik tendensiyalarni aks ettiradi: kichik yuqori chastotali tovushlar noziklikni, katta past chastotali tovushlar esa kattalik va kuchlilikni bildiradi. Bu jihatlar yapon tilini tipologik va kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan noyob qiladi.

Shuningdek, onomatopoeetik soʻzlarning tarjimada uchraydigan qiyinchiliklari ularning madaniy va lingvistik xususiyatlariga bogʻliq boʻlib, til oʻrganuvchilar va tarjimonlar uchun alohida eʼtibor talab qiladi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, bu birliklarning chuqur oʻrganilishi nafaqat yapon tilshunosligi, balki fonosemantika, kognitiv lingvistika va tillararo tipologiya sohalari uchun ham ilmiy ahamiyatga ega. Kelajakda onomatopoeetik soʻzlarni til-madaniyat, psixologiya va kognitiv jarayonlar bilan bogʻliq tarzda interdisiplinar yondashuvda tadqiq etish ularning lingvistik va kognitiv ahamiyatini yanada boyitadi va yapon tilining ifoda vositalari tizimini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akita, K. (2009). A Grammar of Sound-Symbolic Words in Japanese: Theoretical Approaches to Iconic and Lexical Properties of Mimetics (PhD dissertation). Kobe University.
2. Dingemanse, M. (2012). Advances in the cross-linguistic study of ideophones. *Language and Linguistics Compass*, 6(10), 654–672.
3. Hamano, S. (1998). *The Sound-Symbolic System of Japanese*. Stanford: CSLI Publications.
4. Kita, S. (1997). Two-dimensional semantic analysis of Japanese mimetics. *Linguistics*, 35(2), 379–415.
5. Lockwood, G., & Dingemanse, M. (2015). Iconicity in the lab: A review of behavioral, developmental, and neuroimaging research into sound-symbolism. *Frontiers in Psychology*, 6, 1246.
6. Makino, S., & Tsutsui, M. (1995). *A Dictionary of Intermediate Japanese Grammar*. Tokyo: The Japan Times.
7. Nadira, K. (2017). The problem in translation from Japanese to Uzbek in the novel *A Wild Sheep Chase: Focusing on Politeness*. *Literary Imagination*, 19(3), 760–771.
8. Nadira, K. (2021). Stereotypical questions in the organization of the process of teaching children by Japanese mothers. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(05), 513–520.
9. Shibatani, M. (1990). *The Languages of Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Tamori, I., & Schourup, L. (1999). *Onomatopoeia: Keitai to imi [Onomatopoeia: Form and Meaning]*. Tokyo: Kuroshio Publishers.